

УДК 376.76:37.016+811

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-3-32>**Світлана СТЕБЛЮК,**
*orcid.org/0000-0002-2827-6805**доктор педагогічних наук,
старший викладач кафедри фізичної терапії реабілітації, спеціальної та інклюзивної освіти
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»
(Ужгород, Україна) svitlana.stebliuk@uzhnu.edu.ua***Ольга ХОМА,**
*orcid.org/0000-0002-0778-1431**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики початкової освіти
Мукачівського державного університету
(Мукачево, Закарпатська область, Україна) olgahoma17@gmail.com*

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В КОНТЕКСТІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито загальні тенденції наукових основ навчання мовно-літературної освітньої галузі у контексті інклюзивної освіти. Закцентовано увагу на ключових питаннях Закону України «Про освіту», що стосується діяльності початкової школи. Наголошено на тому, що робота закладів вищої освіти базується на вимогах Стандартів вищої освіти України. Формування інтегральної, загальних та спеціальних компетентностей є пріоритетним. Подано одну з-поміж спеціальних – здатність до професійно-педагогічної діяльності в інклюзивному середовищі з різними категоріями дітей з особливими освітніми потребами. Метою статті є визначення наукових засад методики навчання мовно-літературної освітньої галузі в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Перелічено окремі документи, які регламентують діяльність початкової ланки: Державний стандарт початкової освіти, Типові освітні програми, що спрямовані на формування у молодших школярів ключових та предметних компетентностей. Філософія сучасної освіти вимагає інтегрованого підходу до навчання української мови та читання. У початкових класах з інклюзивним навчанням учителю необхідно сформувати учнівський (та й батьківський) колектив з метою розуміння безбар'єрного доступу усіх до освіти, толерантного ставлення до кожного.

Виокремлено блоки щодо методики навчання мовно-літературної освітньої галузі в інклюзивному освітньому середовищі: загальнотеоретичний; психолого-педагогічний; методичний. Коротко проаналізовано кожен із них. Описано моделі співпраці вчителя та асистента вчителя: консультування; навчання; співпраця. Модель співпраці, як показує практика, є ефективною у класах з інклюзивним навчанням. Перспективу подальшого дослідження автори вбачають у розробці методів навчання української мови та читання у процесі спільного викладання вчителя та асистента вчителя.

Ключові слова: початкова освіта, інклюзивне навчання, педагогіка партнерства, мовно-літературна освітня галузь, моделі спільного викладання.

Svitlana STEBLIUK,
*orcid.org/0000-0002-2827-6805**Doctor of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Rehabilitation Physical Therapy, Special and Inclusive Education
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) svetastebliuk@gmail.com***Olga KHOMA,**
*orcid.org/0000-0002-0778-1431**Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Theory and Methods of Primary Education Department
Mukachevo State University
(Mukachevo, Transcarpathian region, Ukraine) olgahoma17@gmail.com*

SCIENTIFIC APPROACHES TO METHODOLOGY OF TEACHING OF LANGUAGE AND LITERATURE EDUCATION IN THE CONTEXT OF INCLUSIVE EDUCATION

The article reveals the general trends of the scientific foundations of language and literature education in the context of inclusive education. Attention is focused on the key issues of the Law of Ukraine On Education, which concerns the activities of primary schools. It was emphasized that the work of higher education institutions is based on the

requirements of the Standards of Higher Education of Ukraine. Formation of integral, general and special competences is a priority. One of the special ones is presented - the ability to perform professional and pedagogical activities in an inclusive environment with different categories of children with special educational needs. The purpose of the article is to determine the scientific basis of the teaching methodology of the linguistic and literary field of education in the conditions of an inclusive educational environment.

Separate documents that regulate the activities of the primary level are listed: State standard of primary education. Typical educational programs, aimed at the formation of key and subject competencies of younger schoolchildren. The philosophy of modern education requires an integrated approach to teaching the Ukrainian language and reading. In primary classes with inclusive education, the teacher needs to form a student (and parent) team in order to understand the barrier-free access of everyone to education, tolerant attitude towards everyone.

Some aspects of the teaching methodology of the linguistic and literary field of education in an inclusive educational environment are highlighted: general theoretical; psychological and pedagogical; methodical. Each of them is briefly analyzed. Models of cooperation between a teacher and a teacher's assistant are described: counseling; teaching; cooperation. The specified model, as practice shows, is effective in classes with inclusive education. The authors see the prospect of further research in the development of methods of teaching the Ukrainian language and reading in the process of joint teaching by a teacher and a teacher's assistant.

Key words: primary education, inclusive education, partnership pedagogy, linguistic and literary educational field, models of joint teaching.

Постановка проблеми. Педагогічна освіта в Україні спрямована на підготовку компетентних майбутніх фахівців з новим креативним мисленням, європейськими світоглядними позиціями. Утвердження Стандартів вищої освіти України забезпечує формування інтегральної, загальних та спеціальних компетентностей. Відтак, Стандартом (Стандарт вищої освіти України) спеціальності 013 Початкова освіта з-поміж спеціальних виокремлено компетентність – «здатність до професійно-педагогічної діяльності в інклюзивному середовищі з різними категоріями дітей з особливими освітніми потребами».

Початкова школа сьогодні працює у нових реаліях: упроваджено Державний стандарт початкової освіти, Типові освітні програми, видано підручники до усіх предметів. Окрім цього, уведено в дію Постанови Кабінету Міністрів України щодо інклюзивного навчання (як приклад, Постанова Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти).

В освітній галузі уточнено формулювання термінології відповідно до сучасних вимог: освітній процес, безпечне освітнє середовище, здобувачі освіти, інклюзивне навчання, інклюзивне освітнє середовище та інші. Інклюзивне освітнє середовище розглядається як сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей (Закон України. Про освіту).

Це зумовило активізацію низки досліджень щодо специфіки підготовки майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності, методики навчання освітніх галузей, мовно-літературної зокрема.

Аналіз досліджень. Ця проблема у центрі дослідження багатьох науковців (М. Вашуленко, О. Вашуленко, Т. Котик, К. Пономарьова та інші).

Відтак, М. Вашуленко акцентує увагу на методиці навчання інтегрованого курсу «Українська мова» у 1–2 класах на засадах компетентнісного підходу; О. Вашуленко визначає складові у формуванні читацької компетентності; К. Пономарьова рекомендує низку компетентнісно орієнтованих завдань для уроків української мови. Ураховуємо думку М. Вашуленка, що з-поміж предметів початкового шкільного курсу українській мові належить вирішальна роль у навчанні, вихованні та розвитку особистості. ... Саме за допомогою засобів мови, початкових знань про діалектичні закономірності її побудови у молодших школярів/школярок закладаються основи світогляду, риси громадянина-патріота, формується ставлення до української мови, історії, культури й літератури свого народу (Вашуленко, 2019; 4).

Специфіка інклюзивної освіти знайшла своє відображення у працях фахівців спеціальної освіти (А. Колупаєва, Ю. Найда, Н. Софій, О. Таранченко, З. Шевців та інші).

Відтак, З. Шевців у монографії «Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу» розглядає низку важливих питань. Деякі із них (Шевців, 2017):

– гуманістичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі;

– проблема спільного навчання дітей з нормативним розвитком і дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому навчальному закладі у вітчизняній педагогіці;

– формування соціально-педагогічної компетентності у майбутніх учителів початкової школи.

Сьогодні потребує проведення досліджень концептуальних аспектів методики навчання української мови у початкових класах закладів загальної середньої освіти з урахуванням інклюзії.

Мета статті: розкрити наукові засади методики навчання мовно-літературної освітньої галузі в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Досвід роботи авторів статті у закладі вищої освіти дає можливості виокремити такі блоки щодо методики навчання мовно-літературної освітньої галузі в інклюзивному освітньому середовищі:

- 1) загальнотеоретичний;
- 2) психолого-педагогічний;
- 3) методичний.

Розглядаючи перший блок, ми акцентуємо увагу здобувачів вищої освіти на державну освітню політику щодо навчання української мови у закладах загальної середньої освіти. Сьогодення вимагає нових підходів до освіти, що зумовлені євроінтеграційними процесами, війною російської федерації проти України, міграцією. У Візії майбутнього освіти і науки України закладено зміст, принципи її діяльності, з-поміж яких: «Освіта, спрямована на утвердження української політичної нації та розвиток громадянського суспільства: освітня система має виховувати повагу до української мови та культури, формувати громадянську відповідальність і свідомість, добросесність, доброту та емпатію до оточення, повагу до гідності кожної людини, спадку української історії» (Візія майбутнього освіти і науки України, 2023).

У початковій школі Українська мова є не тільки навчальним предметом, а й засобом навчання й виховання молодшого школяра. Учителю має бути обізнаним із вітчизняною нормативно-законодавчою базою, науковими основами володіння усним та писемним українським мовленням, шляхами формування національно-мовленнєвої особистості, вихованням шанобливого ставлення до української мови та історії держави.

Державний стандарт початкової освіти переорієнтований на формування у молодших школярів ключових та предметних компетентностей, у тому числі й у мовно-літературній освітній галузі. Типові освітні програми за ред. О. Савченко, за ред. Р. Шияна заклали інтегрований підхід до навчання української мови та читання. Інтеграція знань є ключовим питанням сучасної методики навчання мовно-літературної освітньої галузі. На думку Н. Ларіонової, Н. Стрельцової, актуальність упровадження інтегрованого навчання в початкову школу обумовлена тим, що: 1) для дітей молодшого шкільного віку характерне цілісне сприйняття світу; 2) доведено, що гармонія в стосунках людини з природою, із суспільством, із самою собою можлива тільки тоді, коли людина є носієм цілісного світогляду, тому структурування

освітнього процесу на засадах інтегративного підходу є основною новацією, яка входить у практику початкової школи (Ларіонова, Стрельцова, 2018; 19). Мова може йти про міжпредметну інтеграцію: горизонтальну чи вертикальну.

Психолого-педагогічний блок. Наявність у майбутніх учителів психологічних та педагогічних компетенцій є тим підґрунтям, що формують особистість учителя як фахівця. Дитиноцентризм, педагогіка партнерства сформульовані у Концепції Нової української школи як визначальні у роботі педагога. «В основі педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними та зацікавленими однодумцями, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат» (Нова українська школа; 14). У початкових класах з інклюзивним навчанням учителю необхідно сформувати учнівський (та й батьківський) колектив з метою розуміння безбар'єрного доступу усіх до освіти, толерантного ставлення до кожного. Погоджуємося з думкою З. Шевців, що упровадження інклюзії в освітній простір вимагає від учителів початкової школи змінити психологію особистісного ставлення до роботи в інклюзивному середовищі, прийняти й усвідомити нову освітню парадигму, нові способи організації навчально-виховного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі; опанувати сучасні інноваційні методи навчання молодших школярів в інклюзивному класі, розробляти навчально-методичне забезпечення організації інклюзивної освіти (Шевців, 2017; 7).

Дидактика початкової школи сформує у майбутніх учителів компетентності щодо принципів та закономірностей навчання, типів та структури уроків, методів, прийомів, засобів навчання, інноваційних підходів в організації освітнього процесу.

Методичний блок. Цей блок підготовки майбутніх учителів початкової школи до навчання української мови є вкрай важливим. І. Нагрибельна визначає його, як: а) процес засвоєння теоретичних знань з методики навчання української мови в 1–4 класах і формування спеціальних умінь, необхідних для викладання цього предмета; б) результат зазначеного процесу, що характеризується певним рівнем розвитку особистості, сформованості методичних знань, умінь і навичок; в) педагогічну систему, що має певний зміст і структуру; г) пізнавальну діяльність, пов'язану із засвоєнням методичних знань і активним уключенням у практичну методичну діяльність (Нагрибельна, 2011; 87).

На наш погляд, це має бути цілісна методична система з концептуальними складниками:

1) визначення ключових питань методики навчання української мови у системі формування спеціальних компетентностей Освітньо-професійної програми спеціальності;

2) ознайомлення із досягненнями лінгводидактики щодо наукових засад навчання української мови;

3) оволодіння методичними компетенціями; спрямованими на розвиток у здобувачів вищої освіти креативності, педагогічної майстерності;

4) удосконалення змісту лекційно-практичних занять з урахуванням інновацій в освіті;

5) оволодіння традиційними й інноваційними методами навчання української мови у процесі проходження педагогічних практик у початковій школі;

6) з'ясування моделі співпраці вчителя й асистента вчителя в інклюзивному класі.

Наше спостереження за діяльністю студентів-практикантів показало, що ними активно досліджуються моделі співпраці вчителя та асистента вчителя, спільні методи навчання молодших школярів, у тому числі з ООП. Учені виокремлюють три моделі співпраці у контексті спільного викладання (Колупаєва та ін., 2019; 48): консультування

(корекційний педагог виступає консультантом з питань здійснення адаптації та модифікації навчальної програми, навчального середовища, формування навичок і розробки системи оцінювання, а вчитель – консультантом із питань організації освітнього процесу на засадах загальноосвітніх методик); навчання (корекційний педагог і вчитель по черзі «навчають» реалізації навчальної програми, використання тих чи інших методів викладання, форм і видів оцінювання, тобто виконують головну роль у питаннях, у яких вони є експертами); співпраця (справедливий розподіл обов'язків у процесі планування, проведення та оцінювання уроку). Означена модель, як показує практика, є ефективною у класах з інклюзивним навчанням.

Висновки. Таким чином, розкрито наукові засади методики навчання мовно-літературної освітньої галузі в умовах інклюзивного освітнього середовища. Виокремлено та проаналізовано три блоки методики навчання мовно-літературної освітньої галузі: загальнотеоретичний; психолого-педагогічний; методичний.

Перспектива подальшого дослідження вбачається у розробці методів навчання української мови та читання у процесі спільного викладання вчителя та асистента вчителя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асистент вчителя у закладі загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання: навчально-методичний посібник / А. А. Колупаєва та ін. Харків : Видавництво «Ранок», 2019. 216 с.
2. Вашуленко М. С. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Українська мова» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу: навч. метод. посібник. К. : Видавничий дім «Освіта», 2019. 192 с.
3. Візія майбутнього освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/viziya> (дата звернення: 21.08.2023).
4. Інтегративний підхід : актуальність, сутність, особливості впровадження в умовах початкової школи : навчально-методичний посібник. Уклад. : Н. Б. Ларіонова, Н. М. Стрельцова. Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. 76 с.
5. Нагрибельна І. Професійно-методична підготовка майбутнього вчителя початкової школи до викладання рідної мови (в контексті Болонського процесу). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2011. Вип. 20. С. 88–89.
6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (дата звернення: 21.08.2023).
7. Про освіту. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 21.08.2023).
8. Стандарт вищої освіти України. Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Ступінь – бакалавр. Галузь знань – 01 Освіта/Педагогіка. Спеціальність – 013 Початкова освіта. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/013-Pochatk.osvita-bakalavr.28.07.pdf> (дата звернення: 21.08.2023).
9. Шевців З. М. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу : монографія. К. : «Центр учбової літератури», 2017. 384 с.

REFERENCES

1. Asystent vchytelia u zakladi zahalnoi serednoi osvity z inkluzyvnoiu formoiu navchannia [Teacher's assistant in an institution of general secondary education with an inclusive form of education: educational and methodological manual] / A. A. Kolupayeva, et al. Kharkiv: Ranok Publishing House, 2019. 216 p. [in Ukrainian]
2. Vashulenko M. S. Nova ukrainska shkola: metodyka navchannia intehrovanoho kursu «Ukrainska mova» u 1-2 klasakh zakladiv zahalnoi serednoi osvity na zasadakh kompetentnisnoho pidkhdou [New Ukrainian school: teaching methodology of

the integrated course «Ukrainian language» in 1-2 grades of general secondary education institutions based on the competence approach]. education method. manual. K.: «Education» publishing house, 2019. 192 p. [in Ukrainian]

3. Viziia maibutnoho osvity i nauky Ukrainy [Vision of the future of education and science of Ukraine]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/viziya> (data zvernennia: 21.08.2023). [in Ukrainian]

4. Intehratyvnyi pidkhdid : aktualnist, sutnist, osoblyvosti vprovadzhennia v umovakh pochatkovoї shkoly [Integrative approach: relevance, essence, features of implementation in primary school conditions]: educational and methodological manual. Authors: N.B. Larionova, N.M. Streltsova. Kharkiv: «Madrid Printing House», 2018. 76 p. [in Ukrainian]

5. Nahrybelna I. Profesiino-metodychna pidhotovka maibutnoho vchytelia pochatkovoї shkoly do vykladannia ridnoi movy (v konteksti Bolonskoho protsesu). [Professional and methodical preparation of the future primary school teacher for teaching the native language (in the context of the Bologna process)]. Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. university Series: Pedagogy, social work. 2011. Edition. 20. P. 88–89. [in Ukrainian]

6. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform. Ministry of Education and Science of Ukraine]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (data zvernennia: 21.08.2023). [in Ukrainian]

7. Pro osvitu. Zakon Ukrainy. [On education. Law of Ukraine.]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (data zvernennia: 21.08.2023). [in Ukrainian]

8. Standart vyshchoi osvity Ukrainy [Standard of higher education of Ukraine]. First (bachelor) level of higher education. Bachelor's degree. Field of knowledge - 01 Education/Pedagogy. Specialty - 013 Primary education. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/013-Pochatk.osvita-bakalavr.28.07.pdf> (data zvernennia: 21.08.2023). [in Ukrainian]

9. Shevtsiv Z. M. Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly do roboty v inkluzyvnomu seredovyshchi zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [Professional training of future primary school teachers for work in an inclusive environment of a comprehensive educational institution]: monograph. K.: «Center for educational literature», 2017. 384 p. [in Ukrainian]